

**GLOBAL RAQOBAT SHAROITIDA BIZNES LOYIHALAR
SAMARADORLIGINI TA'MINLASH MASALALARI**

Salayeva Sadokat Uktamovna

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Bugungi global iqtisodiy muhitda raqobat tobora keskinlashib bormoqda. Jahon bozorida o'z o'rnini topish, yangi mahsulotlar bilan chiqish va barqaror o'sishni ta'minlash uchun har bir davlat biznes loyihalar samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratmoqda. O'zbekiston ham so'nggi yillarda iqtisodiy liberallashtirish, sarmoyaviy muhitni yaxshilash va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha chuqur islohotlarni amalga oshirdi. Ushbu jarayonlar mamlakatning xalqaro raqobatbardoshlik darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Jahon iqtisodiy forumining 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, O'zbekiston global raqobatbardoshlik indeksida 82-o'rinni egallagan bo'lib, bu 2018-yilgi natijaga nisbatan 11 pog'onaga yaxshilangan. Bu holat mamlakatda biznes muhitining yaxshilanayotganini, tadbirkorlik faoliyati uchun huquqiy va iqtisodiy asoslarning mustahkamlanayotganini ko'rsatadi. 2023-yilda O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti 888 trillion so'mni tashkil etib, o'sish sur'ati 5,6 foizga teng bo'ldi. Sanoat ishlab chiqarishi 6,3 foizga, xizmatlar sohasi esa 8,1 foizga oshdi. Ushbu natijalar mamlakat iqtisodiyotida faol biznes loyihalarning samarali amalga oshirilayotganidan dalolat beradi.

Biznes loyihalar samaradorligini aniqlashda iqtisodiy ko'rsatkichlar muhim o'rin tutadi. Sof joriy qiymat (NPV), ichki daromadlilik normasi (IRR), foydaning xarajatlarga nisbati (BCR) hamda investitsiyalarni qoplash muddati (PBP) kabi mezonlar asosida loyihaning iqtisodiy foydasi baholanadi. Masalan, O'zbekistonda amalga oshirilgan "Nur Navoi Solar" quyosh elektr stansiyasi loyihasi 100 million AQSh dollari miqdorida investitsiya evaziga qurildi. Loyiha har yili 270 million kilovatt-soat elektr energiyasi ishlab chiqarib, 80 ming tonnagacha karbon

chiqindilarini kamaytiradi. Hisob-kitoblarga ko'ra, loyihaning sof joriy qiymati 23 million dollar, ichki daromadlilik normasi 14 foiz, investitsiyani qoplash muddati esa 7 yilni tashkil etadi. Bu loyiha iqtisodiy jihatdan yuqori samarali bo'lishi bilan birga, ekologik barqarorlikni ham ta'minlamoqda.

O'zbekiston sharoitida biznes loyihalar samaradorligiga ta'sir etuvchi muhim omillar mavjud. Avvalo, institutsional muhitni yaxshilash natijasida tadbirkorlikni ro'yxatdan o'tkazish jarayonlari soddalashtirildi. Elektron hukumat tizimlari, "Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali" va "Biznesni boshlash" platformalari orqali minglab tadbirkorlar o'z faoliyatini qulay tarzda yo'lga qo'yimoqda. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi ham kengaymoqda. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi 2024-yilda 18 mingdan ortiq loyihaga 12,5 trillion so'mlik imtiyozli kreditlar ajratdi. Shuningdek, innovatsion iqtisodiyot shakllanib bormoqda. IT Park rezidentlari soni 1 200 tadan oshib, ularning eksport hajmi 200 million AQSh dollariga yetdi. Bu esa raqamli texnologiyalar asosidagi startaplar iqtisodiy o'sishning yangi drayveriga aylanayotganini ko'rsatadi.

O'zbekiston iqtisodiy rivojida investitsion loyihalar alohida o'rin tutadi. 2023-yilda mamlakatga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi 11,7 milliard dollarga yetib, 2019-yilga nisbatan 2,5 baravar ko'paydi. Bunga misol sifatida "BYD Uzbekistan Factory" avtomobil ishlab chiqarish loyihasini keltirish mumkin. Ushbu loyiha 340 million dollarlik sarmoya asosida amalga oshirilmoqda va yillik 150 ming dona elektromobil ishlab chiqarish quvvatiga ega. Loyiha to'liq ishga tushgach, 5 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratiladi, ekologik transport ulushi ichki bozorda 15 foizga yetadi va 200 million dollarlik eksport salohiyati vujudga keladi. Bu loyiha nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham samarali natija berishini ko'rsatadi.

Davlat siyosati biznes loyihalar samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. "Yangi O'zbekiston Taraqqiyot Strategiyasi"da 2030-yilgacha xususiy sektorning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga yetkazish, eksport hajmini esa 30 milliard dollarga oshirish maqsad qilingan. Shu doirada investitsiya siyosati

takomillashtirilib, soliq imtiyozlari kengaytirildi, litsenziyalash jarayonlari soddalashtirildi. 2024-yilda hududiy investitsiya dasturlari doirasida 10 mingdan ortiq yangi loyihalar ishga tushirilmoqda.

Samaradorlikni baholashda real loyihalar misolida tahlil qilish muhimdir. Masalan, “Tashkent City” xalqaro biznes markazi loyihasi 1,3 milliard dollarlik investitsiya asosida amalga oshirilmoqda. Loyiha 80 gektar maydonda qurilib, unda ofis binolari, savdo markazlari, mehmonxonalar va ko‘ngilochar maskanlar mavjud. Dastlabki iqtisodiy tahlillarga ko‘ra, loyihaning yillik daromadi 250 million dollarga teng, sof joriy qiymati 110 million dollar, ichki daromadlilik normasi 16 foiz, investitsiyani qoplash muddati esa 8 yilni tashkil etadi. Bu ko‘rsatkichlar ushbu loyiha nafaqat foydali, balki xalqaro darajada raqobatbardosh ekanligini isbotlaydi.

Innovatsion iqtisodiyot va raqamli transformatsiya biznes samaradorligini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. O‘zbekiston “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi asosida 2,5 mingdan ortiq IT-loyihani qo‘llab-quvvatladi. Elektron tijorat hajmi 2023-yilda 15,8 trillion so‘mni tashkil etib, 2020-yilga nisbatan uch barobar o‘ydi. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, xizmatlar sifatini oshirish va bozordagi moslashuvchanlikni kuchaytirish orqali biznes loyihalarning foydalilik darajasini sezilarli darajada oshirmoqda.

O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, biznes loyihalar samaradorligini ta‘minlash uchun kompleks yondashuv zarur. Bunda davlat va xususiy sektor o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, ilm-fan va ta‘lim tizimi bilan biznesni integratsiya qilish, eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi doirasida qayta tiklanuvchi energiya manbalariga asoslangan loyihalar soni ortib bormoqda. Bu esa uzoq muddatda iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlaydi va global ekologik talablarni qondiradi.

Biznes loyihalar mamlakat iqtisodiy o‘shishining, bandlik darajasining oshishining va aholining farovonligini ta‘minlashning muhim omilidir. Ular yangi ish o‘rinlarini yaratadi, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning faoliyatini jonlantiradi,

eksportni kengaytiradi va byudjet daromadlarini oshiradi. Masalan, 2024-yilda O'zbekistonda kichik biznes subyektlari tomonidan 650 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratildi. Bu ko'rsatkich mamlakat mehnat bozorida faol biznes loyihalarining qanchalik muhim rol o'ynayotganini ko'rsatadi.

Biznes loyihalar ijtimoiy sohalarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, turizm, xizmat ko'rsatish, transport, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarida yangi loyihalar aholining turmush darajasini oshirmoqda. Samarqand shahrida 2023-yilda ishga tushirilgan "Silk Road Samarkand" turizm markazi misolida buni yaqqol ko'rish mumkin. Ushbu loyiha 580 million AQSh dollari miqdoridagi investitsiya asosida amalga oshirilib, 2000 dan ortiq doimiy ish o'rni yaratdi. Loyihaning yillik daromadi 150 million dollarni tashkil etmoqda va u xalqaro turizm bozorida O'zbekiston brendini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, biznes loyihalar infratuzilmani rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi. Yo'l, energetika va kommunikatsiya sohalaridagi loyihalar mamlakat iqtisodiyotining uzviy tizimini shakllantiradi. Masalan, "Talimarjon IES-2" issiqlik elektr stansiyasi qurilishi loyihasi 1 milliard 200 million dollarlik investitsiya bilan amalga oshirilmoqda. Loyiha yakunlangach, mamlakat energiya ishlab chiqarish quvvati 1500 megavattga oshadi. Bu esa sanoat korxonalarining samarali ishlashi uchun mustahkam zamin yaratadi.

Global raqobat sharoitida biznes loyihalar samaradorligini oshirish bo'yicha rivojlangan mamlakatlarning tajribasi o'rganishga arziydi. Masalan, Janubiy Koreya iqtisodiy "mo'ljizasi"ning asosi aynan investitsion loyihalarining ilmiy asosda rejalashtirilishi, davlat va xususiy sektor hamkorligining samarali yo'lga qo'yilganligida bo'lgan. "Chaebol" deb ataluvchi yirik biznes guruhlarini davlat tomonidan uzoq muddatli strategik dasturlar orqali qo'llab-quvvatlangan.

Shu kabi tajriba O'zbekiston sharoitida ham qo'llanilmoqda. "Davlat-xususiy sheriklik" mexanizmi so'nggi yillarda faol joriy qilinmoqda. 2023-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda 500 dan ortiq davlat-xususiy sheriklik loyihalari amalga oshirilib, ularning umumiy qiymati 3 milliard dollardan ortdi. Energetika, transport, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarida bu model samarali natijalar

bermoqda. Masalan, Toshkent shahridagi “PPP” tamoyiliga asoslangan zamonaviy tibbiyot markazi loyihasi 100 million dollarlik investitsiya bilan qurilib, aholiga xalqaro standartlarga mos tibbiy xizmatlar ko‘rsatmoqda.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida esa biznes loyihalarni baholashda “triple bottom line” tamoyili keng qo‘llaniladi, ya’ni loyiha iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan birgalikda baholanadi. O‘zbekiston uchun ham bu yondashuv dolzarbdir, chunki bugungi global iqtisodiy tizimda ekologik barqarorlik masalasi muhim o‘rin egallaydi. Shu ma’noda, mamlakatda “yashil energiya” loyihalariga bo‘lgan e’tibor tobora ortib bormoqda. 2024-yilda O‘zbekiston bo‘yicha umumiy quvvati 4 gigavatt bo‘lgan quyosh va shamol elektr stansiyalari loyihalarini amalga oshirilmoqda.

Innovatsiyalar biznes samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, big data, blockchain kabi yechimlar biznes jarayonlarini avtomatlashtirib, xarajatlarni kamaytiradi va foydalilikni oshiradi. O‘zbekistonda 2024-yilda 2,5 mingdan ortiq IT-startap faoliyat yuritmoqda. Shulardan “Billz”, “IMAN”, “ZoodMall”, “AloqaPay” kabi loyihalar xalqaro bozorlarga chiqib, millionlab foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning kengayishi O‘zbekiston eksport strukturasi ham o‘zgartirmoqda. 2023-yilda IT-xizmatlar eksporti 200 million dollardan oshdi. Bu ko‘rsatkich 2020-yilga nisbatan to‘rt barobar ko‘pdir. Shu tariqa, raqamli loyihalar iqtisodiyotning yangi o‘sish drayveriga aylanmoqda va global raqobat muhitida mamlakatning texnologik ustunligini ta’minlamoqda.

Yaqin yillarda O‘zbekiston uchun biznes loyihalar samaradorligini yanada oshirishda bir nechta strategik yo‘nalishlar muhim bo‘ladi. Birinchidan, moliyaviy bozorlarni rivojlantirish orqali investitsion resurslarni kengaytirish zarur. Aksiyalar bozori, startaplar uchun ventur kapital tizimi, crowdfunding platformalari mamlakatda hali to‘liq shakllanmagan. Bu yo‘nalishda xalqaro tajribani tatbiq etish zarur. Ikkinchidan, innovatsion kadrlar tayyorlash tizimini kuchaytirish lozim. Texnologik iqtisodiyot uchun malakali muhandislar, dasturchilar va loyiha menejerlari tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanishi kerak. Uchinchi yo‘nalish sifatida hududiy biznes infratuzilmasini rivojlantirish muhim.

Viloyatlarda sanoat zonalari, texnoparklar va biznes-inkubatorlarni kengaytirish loyihalarning hududiy diversifikatsiyasini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, global raqobat sharoitida biznes loyihalar samaradorligini ta'minlash O'zbekiston uchun nafaqat iqtisodiy o'sish, balki xalqaro maydonda mustahkam o'rin egallashning ham kafolatidir. Mamlakatda olib borilayotgan izchil iqtisodiy islohotlar, sarmoyaviy siyosatning ochiqligi, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish natijasida biznes loyihalar samaradorligi yildan-yilga oshib bormoqda. Shuningdek, milliy tadbirkorlik madaniyati rivojlanib, O'zbekiston global iqtisodiy tizimda raqobatbardosh, ochiq va barqaror iqtisodiyot sifatida shakllanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. Toshkent: O'zbekiston, 2014.(Mamlakatda iqtisodiy islohotlarning asosiy tamoyillari va raqobatbardosh iqtisodiyot qurish masalalari yoritilgan.)
2. Jo'rayev Sh., Xodjayev B. Biznes rejalashtirish va loyiha boshqaruvi. – Toshkent: Iqtisodiyot va huquq nashriyoti, 2021. (O'zbekiston sharoitida biznes loyihalarni tuzish, baholash va boshqarishning nazariy-amaliy asoslari tahlil qilingan.)
3. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. – Москва: Альпина Паблишер, 2016.(Global raqobat strategiyalarining nazariy modeli va ularni biznes loyihalarga tatbiq etish bo'yicha klassik manba.)
4. OECD. Investment Policy Review: Uzbekistan 2023. – Paris: OECD Publishing, 2023.(O'zbekistonning investitsion siyosati va xalqaro raqobatbardoshlik darajasi tahlil qilingan xalqaro nashr.)
5. Kotler P., Keller K. Marketing Management. – 16th Edition. – New York: Pearson Education, 2022. (Biznes loyihalarning bozor strategiyasi, innovatsion marketing va raqobat ustunliklarini shakllantirish bo'yicha asosiy manba.)